

Ямпольська Л.М.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

**К.Ф. ОЛЬШАНСЬКИЙ: НЕВІДОМІ СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ
ТА УЧАСТІ В ДЕСАНТНИХ ОПЕРАЦІЯХ 1941–1943 РР.**

Досвід оперативно-стратегічного застосування батальйонів морської піхоти на південному приморському фланзі Східного фронту у взаємодії з Чорноморським флотом та Азовською військовою флотилією проти військ Вермахту залишається недостатньо дослідженою темою в історії Другої світової війни. В контексті зазначеної проблематики метою статті є дослідження маловідомих сторінок біографії легендарного командира Миколаївського морського десанту 25–28 березня 1944 р. старшого лейтенанта К.Ф. Ольшанського, його участі у Севастопольській битві, Таганрозькій і Маріупольській десантних операціях 1943 р. Автором використані загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження.

Визначено основні етапи військової та педагогічної діяльності К.Ф. Ольшанського. Проаналізовано проходження військової служби на Чорноморському флоті (від курсанта до командира-інструктора Севастопольської електромеханічної школи, 1936–1941 рр.). З'ясовано його участь як командира взводу Учебного загону Чорноморського флоту на першому етапі битви за Севастополь (30.10.1941 р. – 21.11.1941 р.). Розкрито роль у формуванні 384-го Окремого батальйону морської піхоти у м. Єйську (1942–1943 рр.) та участь у Таганрозькій і Маріупольській десантних операціях у контексті Донбаської операції 13 серпня – 22 вересня 1943 р., які стали маркерами його біографії та підготували до командування Миколаївським десантом 25–28 березня 1944 р. З'ясовано причини успіху десантних операцій та їхнє значення на південному приморському фланзі Східного фронту.

У результаті дослідження зроблено висновки про те, що в умовах континентальної німецько-радянської війни надзвичайно важливою стала особиста участь загальновійськових і флотських командирів у підготовці до висадки морського десанту: в проведенні навчань і тренувань, відпрацюванні взаємодії, перевірці готовності кораблів, що сприяло впевненим діям під час десантування, ведення бою на березі та зниження втрат. У ході дослідження цей аспект був доведений автором на прикладі досвіду, високих командирських якостей К.Ф. Ольшанського та ввірених йому підрозділів морської піхоти.

Ключові слова: Східний фронт, південний приморський фланг, Чорноморський флот, Азовська військова флотилія, Севастопольська електромеханічна школа, Учебний загін Чорноморського флоту, 384-й Окремий батальйон морської піхоти, Таганрозька і Маріупольська десантні операції.

Постановка проблеми. Досвід оперативно-стратегічного застосування батальйонів морської піхоти в оборонних і наступальних операціях Робітничо-селянської Червоної армії (далі – РСЧА) і Військово-морського флоту (далі – ВМФ) є недостатньо вивченою сторінкою Другої світової війни. Морськими піхотинцями Чорноморського флоту (далі – ЧФ) було здійснено понад 100 оперативних, тактичних і розвідувально-диверсійних десантних операцій у тил ворога, найбільш легендарною з яких став Миколаївський десант, проведений 384-м Окремим батальйоном морської піхоти (далі – ОБМП) під командуванням 28-річного командира роти автоматників, старшого лейтенанта К.Ф. Ольшанського 25–28 березня 1944 р., який став початком Одеської наступаль-

ної операції 26 березня – 14 квітня 1944 р. і мав важливі геостратегічні результати для визволення Південної України. Вказана проблема пов'язана з важливими науковими завданнями, оскільки, незважаючи на наявність узагальнюючих праць, присвячених вивченню військово-морського мистецтва та використання батальйонів морської піхоти періоду Другої світової війни, у тому числі й Миколаївського десанту, окремі аспекти біографії легендарного командира десантного загону залишилися поза увагою дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Воєнні історики пострадянського простору ґрунтовно займаються вивченням різних аспектів військово-морського мистецтва, організації та проведення десантних операцій періоду Другої світової

війни на Чорному та Азовському морях. Неупередженість наукового пошуку сприяла всебічному вивченню питань, пов'язаних із відповідальністю командування 3-го Українського фронту, 28-й армії, 384-го ОБМП за трагедію Миколаївського десанту. Зняття грифу «секретно» з частини документів Центрального архіву Міністерства оборони РФ (далі – ЦАМО) (м. Подольськ) і Філіалу ЦАМО РФ (Архіву ВМФ) (м. Гатчина) вплинуло на вироблення нових оцінок ефективності десанту та причин його трагедії. Важливе значення для науково-дослідницького пошуку мають праці сучасних російських істориків О.Г. Артюшенка [1], В.М. Бойка [2], Б. Нікольського [3], Ю. Решетника [4], О.Б. Широкограда [5], білоруського історика В.В. Бешанова [6]. Матеріали дослідження автори супроводжують картографічними і документальними джерелами, що збільшує їхню наукову цінність. Праці мають аналітико-концептуальний характер, поряд із дослідженням причин загибелі Миколаївського десанту, приділено увагу з'ясуванню основ радянської ідеологічної машини часів Другої світової війни.

Окремих аспектів військово-морських баталій торкалися представники німецької історичної школи П. Беркман [7], Ю. Майстер [8], Д. Ортенберг [9], американський історик Е. Маролда [10], здійснивши спробу узагальнення та оцінки морських десантних операцій періоду Другої світової війни. Однак ці комплексні дослідження присвячені в основному Крігсмаріне – військово-морським силам Німеччини. Деяку інформацію узагальнюючого характеру про надводний і підводний флоту СРСР і Німеччини, ведення військових дій, у тому числі й десантних операцій в акваторії Чорного моря, можна знайти на сайтах “Naval Encyclopedia. The Soviet Navy” [11], “Black Sea Campaigns” [12] та ін.

Сучасна українська історіографія стала переосмисленням стратегій і тактик воюючих сторін, глобальних і локальних подій в історії армій і флотів, новою інтерпретацією явищ і фактів, аналізом різних точок зору. У цьому плані на окрему увагу заслуговують роботи дослідників М.І. Божаткіна [13], Г.І. Ванєєва [14], В.М. Грицюка [15], Ю.І. Прохватолюва [16], журналістської групи Харківської пошуково-дослідницької організації «Альтруїст» [17]. Критичною позицією щодо героїзації подвигу ольшанців, розвінчанням фальсифікацій радянської історіографії відзначені монографії українського історика В.І. Циганова [18–19]. Дослідження містять фотографії, карти, схеми,

спогади, листи учасників і очевидців Миколаївської десантної операції.

Однак вітчизняній історичній літературі бракує критичного аналізу обставин підготовки та здійснення десантної операції у Миколаївському порту. Як виняток слід відзначити локальні дослідження миколаївських краєзнавців Є.Г. Горбурова [20], О.О. Захарченка [21–22], Я.І. Конотопенка [23], А. Пилипчука [24], автори яких намагаються в контексті боїв за визволення Миколаївщини подати «безсмертний подвиг і трагедію десанту, зрадженого своїми командирами» [24]. Над окремими аспектами біографії К.Ф. Ольшанського та десантних операцій 1941–1944 рр. за його участі продовжує працювати автор публікації [25–27].

Попри наявність досліджень, присвячених історії ЧФ ВМФ СРСР, Миколаївському морському десанту 25–28 березня 1944 р., окремі аспекти тематики залишаються недостатньо вивченими: біографія командира десантного загону К.Ф. Ольшанського, його участь у Севастопольській битві, Таганрозькій, Маріупольській десантних операціях 1943 р., яким і присвячена ця стаття.

Формулювання цілей статті. Завдання нашої публікації: дослідити маловідомі сторінки біографії К.Ф. Ольшанського, зокрема проходження військової служби на ЧФ (від курсанта до командира-інструктора Севастопольської електромеханічної школи, 1936–1941 рр.); з'ясувати його участь у складі Учебного загону Чорноморського флоту (далі – УЗ ЧФ) у битві за Севастополь (перший етап 30.10.1941 р. – 21.11.1941 р.); визначити його роль у формуванні 384-го ОБМП у м. Єйську (1942–1943 рр.) та участь у Таганрозькій і Маріупольській десантних операціях у контексті Донбаської наступальної операції 13 серпня – 22 вересня 1943 р., які стали маркерами його біографії та підготували до командування Миколаївським десантом; з'ясувати причини успіху десантних операцій та їхнє значення на південному приморському фланзі Східного фронту.

Джерельною базою дослідження є архівні матеріали Російського державного архіву Військово-морського флоту (далі – РДАВМФ) фондів Р-2038. Електромеханічна школа Чорноморського флоту (1932–1941); Р-469. Учебний загін морських сил Чорного моря, м. Севастополь (1917–1941) та опубліковані матеріали Філіалу ЦАМО РФ (Архіву ВМФ) [28]; документація органів влади СРСР та Наркомату ВМФ (довідки, атестаційні листи на присвоєння К.Ф. Ольшанському чергових

військових звань, нагородні листи) [29]; мемуари контрадмірала флоту, командувача Азовською військовою флотилією (далі – АВФ) 1941–1943 рр. С.Г. Горшкова [30–33], командира 384-го ОБМПІ капітан-лейтенанта Ф.Є. Котанова [34–35], віце-адмірала Крігсмаріне Ф. Руге [36–38], фельдмаршала Е. фон Манштейна [39]; речові джерела та фотоматеріали експозиції Комунального закладу «Музей Героя Радянського Союзу К.Ф. Ольшанського» (сmt. Приколотне Куп'янського району Харківської області), родинного архіву Ольшанських.

Виклад основного матеріалу. Костянтин Федорович Ольшанський народився 26 травня (9 червня) 1915 р. у с. Приколотне Вовчанського повіту Харківської губернії [40] у родині службовця. Батько, Федір Лукич Ольшанський, свого часу проходив військову службу у Севастополі в чині молодшого феєрверкера берегової артилерії, у 6-му артилерійському дивізіоні, там служив і в роки Першої світової війни, був нагороджений Георгіївськими хрестами і медалями, про що свідчать фотографії родинного архіву Ольшанських. Дитинство і юність Костянтина проходили в отриманні освіти (Белгородська школа-семирічка, 1925–1930 рр.), оволодінні професією помічника машиніста паровоза (Белгородське ФЗУ, 1930–1932 рр.) [25, с. 58]. Потім працював помічником машиніста паровоза, автослюсарем у майстерні, шофером в Івнянському бурякорядгоспі та Курському цукробурякотресті.

Маючи схильність до точних наук і техніки, він розвинув ці задатки в навчанні та формуванні військової кар'єри. Історична пам'ять, відображена у спогадах батька про військову службу в Севастополі, вплинула на подальший вибір юнака. Після одруження на Катерині Никифорівні Поповій [19, с. 382] 20 жовтня 1936 р. К.Ф. Ольшанський був призваний на строкову військову службу. Ставши курсантом Електромеханічної школи Учбового загону Чорноморського флоту (далі – ЕМШ УЗ ЧФ) у м. Севастополі [41, арк. 82; 42, арк. 121], знайомий з основами техніки, швидко освоїв морські спеціальності. Такі риси характеру, як серйозність, зібраність, відповідальність, дисциплінованість, сприяли зростанню його кар'єри. У 1939 р., після закінчення ЕМШ УЗ ЧФ [43, арк. 93], отримав посаду командира-інструктора. Записи в алфавітній книзі ЕМШ УЗ ЧФ 1939 р. визначають його військове звання і кваліфікацію: «Ольшанський К.Ф. – старшина 1-ї статті, інструктор, машиніст-турбініст» [44, арк. 112]. Зі спогадів молодшого брата К.Ф. Ольшанського – Миколи: «В електромеханічній школі Костянтин був одним

із кращих учнів. Після її закінчення направлений у бригаду есмінців командиром відділення машиністів-турбіністів, потім – в електромеханічну школу на посаду викладача. За відмінну підготовку кадрів нагороджений знаком «Відмінник ВМФ» [19, с. 382]. Посаду інструктора в ЕМШ К. Ольшанський поєднував із заняттями вітрильним спортом. За результатами літніх змагань у Севастопольському яхт-клубі 1940 р. отримав жетон чемпіона ЧФ з вітрильного спорту [25, с. 58]. Із Курська, де молоде подружжя Ольшанських мешкало перед призовом Костянтина на військову службу, у Севастополь до чоловіка прибула К.Н. Ольшанська. 8 серпня 1940 р. у родині з'явилися нові щасливі турботи – народився син, названий на честь льотчика Валерія Чкалова [25, с. 59].

У січні 1941 р., після закінчення курсів молодших лейтенантів з відзнакою, К.Ф. Ольшанському було присвоєно звання молодшого лейтенанта. Документи свідчать про те, що він «зарахований до начальницького складу Електромеханічної школи УЗ ЧФ» [45]. Особовий склад електромеханічної школи розгорнув діяльність по обладнанню нових кабінетів і класів. Школа випускала машиністів-турбіністів, машиністів котелень, мотористів і електриків для ВМФ СРСР. Передвоєнні роки проходили у напруженому навчанні. Підвищувалася якість підготовки моряків, удосконалювалися методи навчання, оновлювалася навчально-матеріальна база. Останній довоєнний випуск школи був проведений у квітні 1941 р. [2]. Німецько-радянська війна підвела ризик під довоєнною біографією К.Ф. Ольшанського, заставши його за викладацькою діяльністю командира-інструктора ЕМШ УЗ ЧФ.

Боротьба на південному приморському фланзі Східного фронту стала важливим складником німецько-радянської і Другої світової війни. Її вплив на перебіг подій зріс наприкінці 1941 р., коли Вермахт, не досягнувши стратегічних цілей на центральному, московському, напрямку, зосередив зусилля на флангах Східного фронту. Завданнями групи армій «Південь» стали захоплення Криму, нафтових районів Кавказу, припинення зовнішніх зв'язків СРСР із союзниками по антигітлерівській коаліції через Іран. У подальшому Кавказ передбачалося використовувати як плацдарм для реалізації експансії на Близькому і Середньому Сході. Ці фактори й визначили істотне зростання ролі військових операцій на південному фланзі Східного фронту в 1941–1942 рр., період оборонних боїв за Крим і Кавказ.

З перших днів війни ЕМШ стала бойовою частиною Севастопольського гарнізону. Добові наряди і караули охороняли найважливіші об'єкти Севастополя: ГРЕС-1, ГРЕС-2, тунелі, залізничні мости, радіоцентр, заводи, головні підступи до міста. Силами особового складу виконувалися роботи з навантаження на кораблі і транспорту боєзапасів і бойової техніки для Одеси, що з 5 серпня по 16 жовтня 1941 р. перебувала в облозі. Війна значно ускладнила навчання фахівців. Необхідно було не лише скоротити терміни навчання, а й надати йому практичну спрямованість на освоєння всіх видів бойової техніки та зброї. Підготовка молодшого командного складу для кораблів була припинена, заняття перебудовані за скороченими програмами і тривали по 12 годин на добу. Вивчалися загальновійськова зброя, відпрацьовувалися стрільби, тактика піхотного бою. Крім фахівців для кораблів, готувалися бійці морської піхоти. Наприкінці серпня 1941 р. був проведений достроковий випуск корабельних фахівців, підготовлені молодші командири для частин морської піхоти, що відправлялися на фронт [2].

Перше зіткнення К.Ф. Ольшанського з військами Вермахту відбулося під час оборони Севастополя (перший етап 30.10.1941 р. – 21.11.1941 р.), в якому брали участь командний склад і курсанти ЕМШ УЗ ЧФ. Коли над Севастополем нависла загроза захоплення з суші, Верховне Командування СРСР поставило перед гарнізоном завдання: захистити головну базу флоту – Севастополь, створити потужний пояс оборонних споруд від Балаклави до узбережжя в районі річки Кача [2]. Частину цієї складної роботи виконав особовий склад ЕМШ, який споруджував укріплення на Північній стороні від Качі до Камишловської балки, де були створені три лінії оборонних споруд, що включали в себе ДОТи, ДЗОТи, артилерійські установки, протитанкові рови, дротяні загородження, бліндажі та мінні поля. Ці укріплення відіграли значну роль в обороні міста і допомогли його захисникам надовго затримати війська Вермахту під стінами Севастополя [6, с. 82].

Німецьке командування розраховувало взяти місто з ходу, не допустивши відходу на Севастопольський плацдарм частин Приморської армії [12]. Назустріч військам Вермахту були кинуті частини Севастопольського гарнізону, зокрема Окремий батальйон ЕМШ УЗ ЧФ (командиром взводу ДОТів і ДЗОТів якого був лейтенант К. Ольшанський) і батальйон курсантів Військово-морського артилерійського училища імені

ЛКСМУ. Підрозділи ЕМШ УЗ ЧФ зайняли бойові позиції на підступах до Севастополя: перший батальйон – Камишловську балку – Дуванкой; другий батальйон – район Мамашай [2]. На зайнятих рубежах пристрілювалася місцевість, мінувалися можливі підходи танкових військ Вермахту, накопичувався боєзапас, розставлялися винищувачі танків [46, р. 85].

4 листопада 1941 р. був створений Севастопольський оборонний район (далі – СОР), що підпорядковувався командувачу військами Криму, начальником якого був призначений командувач Приморської армії генерал-майор І.Ю. Петров, потім – командувач Чорноморським флотом віцеадмірал Ф.С. Октябрський [28, с. 23]. Територія СОРу по всій глибині оборони, від центру Севастополя до передніх рубежів сухопутного фронту, була поділена на чотири сектори. У 4-му секторі оборони знаходилася 95-а стрілецька дивізія у складі трьох полків – 161-го, 241-го і «місцевого стрілецького полку», 8-а бригада морської піхоти у складі п'яти батальйонів, із яких перші чотири були батальйонами бригади і п'ятий – батальйон УЗ ЧФ [5, с. 313], в якому одним із взводів командував К. Ольшанський, демонструючи відмінні здібності молодшого офіцера і бойового командира. 4-му сектору були передані 57-й артилерійський полк з 12-ма 76-мм гарматами, 397-й артполк з 12-ма 76-мм гарматами, 97-й окремих протитанковий дивізіон, 928-а, 227-а і 271-а зенітні батареї, 30-та, 10-та і 12-та батареї берегової оборони [3].

10 листопада 1941 р. Військова Рада ЧФ у зв'язку з ситуацією, що склалася в Севастополі, і відходом учнів школи УЗ ЧФ на фронт прийняла рішення про перебазування УЗ ЧФ до м. Геленджик, а інструкторсько-викладацький склад шкіл УЗ ЧФ у кількості 137 осіб, що знаходився на позиціях, зняти і забезпечити підготовку молодих фахівців для ЧФ [2]. Після відбиття першого наступу Вермахту на Севастополь 11–12 листопада 1941 р. основна частина кадрового складу була знята з лінії оборони. Загін завантажили на крейсер «Червоний Крим», який 17 листопада доставив його на Кавказьке узбережжя, до міста-порту Поті (Грузинська РСР).

Таким чином, оборона Севастополя як складник битви за Крим виявила високу боєздатність окремих частин РСЧА і підрозділів ВМФ СРСР (до яких належав і Окремий батальйон ЕМШ УЗ ЧФ, командиром взводу ДОТів і ДЗОТів якого був лейтенант К. Ольшанський). У порівнянні з Одесою, яка героїчно трималася 73 дні, Севастополь оборонявся в повній блокаді понад 8 місяців,

стримуючи і обезкровлюючи 11-у армію генерал-полковника Е. фон Манштейна, не пропускаючи її на Кавказ [14, с. 207]. ЧФ своїми батареями, батальйонами, бригадами морської піхоти складав кістяк цієї оборони, своїми бойовими кораблями, авіацією і транспортом забезпечував напружену боротьбу. За 8 місяців сили Вермахту втратили під стінами Севастополя 300 тис. солдат убитими і пораненими [39, с. 286]. Згідно зі статистикою Міноборони СРСР, безповоротні втрати військ СОРу з 30 жовтня 1941 р. по 4 липня 1942 р. склали 156 880 осіб (убиті, полонені, пропали без вісти); санітарні втрати – 20 243 особи [47]. За виявлені мужність і героїзм у битві за Севастополь 22 грудня 1942 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР була запроваджена медаль «За оборону Севастополя», якою були нагороджені понад 50 тис. учасників оборони, серед яких і К.Ф. Ольшанський [48]. Незважаючи на те, що 4 липня 1942 р. Севастополь був зданий ворогу, нескореними залишили його моряки, що обороняли місто. УЗ ЧФ передислокувався до м. Поті (Грузія). Лейтенант К.Ф. Ольшанський командував ротою, будучи інструктором ЕМШ, навчав курсантів військової справи.

1943 р. вимагав від червонофлотців нової стратегії і тактики боротьби з супротивником. Оборона Одеси та Севастополя виробила чіткі стереотипи про мужність і дисциплінованість флотських команд, змушених покинути свої кораблі і брати участь у сухопутних військових операціях. Радянське командування вирішило сформувати десантні загони з моряків ЧФ, АВФ і несподіваними ударами в тилу дезорганізувати супротивника, утримуючи плацдарми до приходу основних сил РСЧА. Першим успішним десантом, який діяв у руслі цієї стратегії, був десант майора Ц.Л. Кунікова 3–4 лютого 1943 р. на м. Мисхако («Мала земля») під Новоросійськом. Після смерті Ц.Л. Кунікова начальнику його штабу Ф.Є. Котанову було доручене командування десантним загоном [34, с. 32]. Після успішно проведеної операції і звільнення Новоросійська наприкінці березня 1943 р. директивою ВР Ф.Є. Котанову було доручено сформувати і прийняти командування 384-м ОБМП АВФ, база дислокації якого знаходилася в м. Єйську [34, с. 33]. Отримавши листа про трагічну долю сина, К. Ольшанський переконливо просив відправки на фронт. У листі до дружини він зазначав: «Мені було соромно сидіти в тилу. Та й як би я потім дивився в очі тобі, якби просидів усю війну на Кавказі!» [18, с. 312]. Після чисельних рапортів у квітні 1943 р. нака-

зом по ЕМШ УЗ ЧФ лейтенант К.Ф. Ольшанський був відрахований до Чорноморського флотського екіпажу і потрапив під командування капітана Ф.Є. Котанова, якого знав по службі в УЗ ЧФ та обороні Севастополя.

Про формування 384-го ОБМП і зустріч з К.Ф. Ольшанським Ф.Є. Котанов залишив спогади: «Пам'ятна зустріч з лейтенантом Ольшанським. Було це ще в Севастополі, напередодні війни. Я викладав на курсах офіцерського складу, мені запам'ятався вдумливий, допитливий курсант, який мав до того ж і відмінну фізичну підготовку. Я призначив його командиром роти автоматників» [35]. Оглядаючи роту, К. Ольшанський наголосив на нових принципах ведення військових дій: «Батальйон наш створений спеціально для наступальних операцій, для маневрної боротьби, для раптових ударів по ворогу. Тут тактика інша, ніж в оборонних боях. Тому і вчитися будемо серйозно, щоб завжди і скрізь бити ворога» [19, с. 12]. Комплектування 384-го ОБМП проводилося Потійським флотським екіпажем з 1 по 15 квітня 1943 р. Понад 75% особового складу вже брали участь у військових операціях, моряки-десантники пройшли школу війни під Одесою, Севастополем, Керчю, Феодосією, Новоросійськом. За етнічним походженням батальйон був інтернаціональним: росіяни – 65%, українці – 23%, азербайджанці – 3%, грузини – 2,5%, вірмени – 1,6%, татари – 1,5%, білоруси – 1%, євреї – 1%, інші національності – 1,5% [19, с. 13].

З метою відпрацювання взаємодії всіх сил за спеціальним планом, складеним штабом АВФ (командувач – контр-адмірал С.Г. Горшков), проводилися навчання, в яких брали участь 384-й і 369-й окремі батальйони морської піхоти, катери всіх класів і типів, у тому числі озброєні реактивними снарядами. До навчань залучалися також рибальські судна, що використовувалися як засоби перевезення десантників. З їхніми командами проводилися тренування з посадки і висадки морських піхотинців, завантаження бойової техніки і вивантаження її на необладнане узбережжя. Катери виконували практичні стрільби по видимих вогневих точках і відпрацьовували способи вогневої підтримки десанту в ході боїв за висадку на захопленому плацдармі [31]. Цілеспрямована підготовка сил до майбутніх наступальних операцій незабаром дала свої результати.

Одними з найбільш вдалих десантних операцій, у яких брали участь морські піхотинці 384-го ОБМП, були Таганрозький (29–30 серпня 1943 р.) і Маріупольський (8–10 вересня 1943 р.) десанти

як складник Донбаської наступальної операції (13 серпня – 22 вересня 1943 р.). План проведення Донбаської операції, затверджений Ставкою ВГК 10 серпня 1943 р., ставив Південно-Західному фронту (командувач генерал армії Р.Я. Малиновський) завдання: нанести головний удар із району Ізюма на Барвенково, Павлоград, Оріхов, вийти в район Запорожжя і відрізати шляхи відходу угруповання Вермахту на захід. Війська Південного фронту (командувач генерал армії Ф.І. Толбухін) мали нанести головний удар із району Куйбишево на Сталіно (Донецьк) із метою прорвати оборону супротивника по р. Міус і у взаємодії з військами Південно-Західного фронту розгромити німецьке угруповання на півдні Донбасу, потім вести наступ у напрямку Криму і пониззя Дніпра [6, с. 113]. Значну роль у визволенні півдня Донбасу відіграли десанти морської піхоти, висаджені АВФ під Таганрогом, Маріуполем і Осипенко (Бердянськом) [31]. У районі Таганрога тримав оборону німецький 24-й армійський корпус із складу 6-ї німецької армії генерала К.-А. Холлідта. Задумом командувача АВФ контрадмірала С.Г. Горшкова передбачалося зруйнування приморських комунікацій ворога, сприяння наступу військ 44-ї армії Південного фронту на Таганрог і звільнення міста [30, с. 212].

Уже в першій десантній операції відзначилися морські піхотинці 384-го ОБМП АВФ. 29 серпня о 23.50 в районі с. Безіменівки – хутора Веселого (на захід від Таганрога) була висаджена рота 384-го ОБМП (157 бійців, 4 міномети, 8 протитанкових рушниць, 6 кулеметів) під командуванням капітана Ф.Є. Котанова [31]. Лейтенант К.Ф. Ольшанський був начальником штабу загону і відмінно впорався зі своїми обов'язками. На схід від Таганрога висадилося допоміжна десантна група – 55 осіб розвідувальної роти 77-ї стрілецької дивізії 58-ї армії. Таганрозький десант мав висадитися з чотирьох артилерійських катерів, трьох катерів «морський мисливець», залишивши в загоні прикриття два артилерійські катери, один «морський мисливець» і один торпедний катер, проникнути в німецькі берегові укріплення, атакувати супротивника несподіваним могутнім ударом, зруйнувати комунікації, знищуючи живу силу і техніку Вермахту та об'єднатися в Таганрозі з основними силами 44-ї армії. Раптовою нічною атакою з с. Безіменівки був вибитий німецький гарнізон і розсіяні відступаючі німецько-румунські частини. Втрати супротивника склали близько 200 солдат і офіцерів, спалено 187 вантажних машин, 52 кінні вози, 5 складів, 3 танки; захоплені і підірвані

6 гармат і радіостанція [17, с. 114]. В результаті успішно проведеної військової операції 30 серпня 1943 р. Таганрог був звільнений. У нагородному листі на командира роти автоматників 384-го ОБМП К.Ф. Ольшанського орденом Червоної Зірки записано: «У ніч з 29 на 30 серпня 1943 р. висадився морським десантом у районі с. Безіменівки разом із десантним загonom капітана Котанова. Уміло організувавши роботу як начальник штабу, сприяв успішному ходу операції, внаслідок чого вона пройшла організовано, при незначних втратах особового складу загону» [49].

У вересні 1943 р. почалися бої за центр металургійної промисловості, місто і порт Маріуполь. Для надання допомоги військам, які вели важкі наступальні бої зі сходу, командуванням 44-ї армії та АВФ був розроблений план висадки двох морських десантів (під командуванням лейтенанта К.Ф. Ольшанського та капітан-лейтенанта Ф.Є. Котанова) на захід від міста Маріуполя у ніч з 7 на 8 вересня 1943 р. Основним завданням обох десантів було відтягнути на себе частину ворожих сил, задіяних проти 44-ї армії, що наступала з суші на Маріуполь. Перший десант під командуванням К.Ф. Ольшанського був сформований із роти автоматників 384-го ОБМП, посиленої взводом розвідників і відділенням саперів. До завдань десанту із 157 бійців входило: висадитися з двох катерів «морський мисливець» біля с. Юр'ївки, де знаходився 3000-й румунський гарнізон, пройти по ворожих тилах через с. Юр'ївку до с. Ялти, посіяти паніку і знищити румунський гарнізон, повернути на Маріуполь і перерізати дорогу, що вела на Мелітополь, просуваючись вперед, із виходом до міста-порту Маріуполя [50]. Другий десантний загін у кількості 160 морських піхотинців під командуванням капітан-лейтенанта Ф.Є. Котанова мав висадитися з двох артилерійських катерів і двох катерів-тральщиків поблизу м. Мелекіна і перетнути дорогу від Маріуполя до Білосарайської Коси, однак був виявлений німецьким дозором і обстріляний. Через штормову погоду висадка десанту не відбулася [26, с. 45].

Дії десанту під командуванням К. Ольшанського були стрімкими, оперативними, проте не привели до вагомих стратегічних результатів, оскільки морські піхотинці «зав'язли» у важких боях під Мангушем на висоті 68,2 [50]. Атаковані чисельними силами ворога, за рішенням командира, десантники розбилися на дрібні групи і, користуючись нічною темнотою, вийшли із оточення і відірвалися від супротивника. Загін К.Ф. Ольшанського просувався вздовж берегової

лінії до Маріуполя і 10 вересня 1943 р. о 18.00 увірвався в порт. У донесеннях кількість вбитих німецьких і румунських вояків під час проведення десантної операції налічувала до 600 осіб, було знищено 10 кулеметів, 5 гармат, 4 автомобілі, 3 міномети, 1 танк, розбито обоз із 32 возів, захоплено 37 полонених. Десантний загін К.Ф. Ольшанського відзначився невеликою кількістю втрат: за три доби 27 убитих, 23 поранених, 20 пропали безвісти [31], що якісно доповнює бойову характеристику його командира. За успіхи в Таганрозькій десантній операції 28-річний К.Ф. Ольшанський був нагороджений орденом Червоної Зірки [49], а у Маріупольській операції – орденом Олександра Невського [51]. Наприкінці вересня 1943 р. командир 384-го ОБМП Ф.Є. Котанов представив К.Ф. Ольшанського до чергового звання старшого лейтенанта [16, с. 209]. У Таганрозькій (29–30 серпня 1943 р.), Маріупольській (8–10 вересня 1943 р.) десантних операціях, а також під час визволення м. Осипенко (Бердянська) (17 вересня 1943 р.) зміцнів військовий талант К.Ф. Ольшанського, виявилися його неординарні професійні та командирські якості.

У ході Донбаської операції (13 серпня – 22 вересня 1943 р.) війська Південного та Південно-Західного фронту звільнили Дебальцеве, Горлівку, Сталіно (Донецьк), розгромили 13 німецьких дивізій і просунулися в глибину на 300 км. Був звільнений важливий економічний район і створені умови для визволення Північної Таврії, Правобережної України і Криму. Накопичений досвід організації і ведення десантних дій – від висадки розвідувально-диверсійних десантів до участі в значних десантних операціях – широко використовувався в наступальних операціях завершального періоду німецько-радянської війни, а також у бойовій підготовці морської піхоти після війни.

Висновки. Таким чином, аналіз маловідомих сторінок біографії К.Ф. Ольшанського, зокрема «Севастопольського» періоду (1936–1941 рр.), дає підстави стверджувати, що відмінна фізична підготовка, досягнення в різних видах спорту, успішна військово-педагогічна діяльність (від курсанта до командира-інструктора ЕМШ УЗ ЧФ) свідчили про стрімке зростання його кар'єри, оволодіння командирськими якостями. К.Ф. Ольшанський з честю пройшов доленосні етапи своєї біографії: участь у Севастопольській битві (перший етап 30.10.1941 – 21.11.1941 р.) як командира взводу УЗ ЧФ; службу на Кавказі (база УЗ ЧФ у м. Поті, 1942 р.); формування 384-го ОБМП

АВФ (1943 рр.); участь у Таганрозькій і Маріупольській десантних операціях (1943 р.); командування легендарним Миколаївським десантом (25–28 березня 1944 р.), що можуть стати перспективами для подальшого дослідження.

Морські десанти на південному приморському фланзі Східного фронту стали найбільш результативною формою сприяння ВМФ сухопутним військам в умовах континентальної війни (якою була німецько-радянська війна), особливо в умовах, коли вони володіли оперативно-стратегічною ініціативою. Тому надзвичайно важливою ставала роль особистої участі загальновійськових і флотських командирів у підготовці до висадки морського десанту – в проведенні навчань і тренувань, відпрацюванні взаємодії, перевірці готовності кораблів тощо. Висока натренованість особового складу кораблів, частин і підрозділів, призначених для висадки, сприяла більш впевненим діям під час десантування, ведення бою на березі та зниженню втрат. У ході дослідження цей аспект був нами доведений на прикладі досвіду, високих командирських якостей К.Ф. Ольшанського та ввірених йому підрозділів морської піхоти, що допомогло військовим і морякам глибше зрозуміти закономірності збройної боротьби за спільні дії армії і флоту на приморських флангах, зробити необхідні висновки, врахувати їх у бойовій, політичній та оперативній підготовці підрозділів морської піхоти часів Другої світової війни та в післявоєнний період.

Проведення десантних операцій військами південного приморського флангу Східного фронту у взаємодії з ЧФ та АВФ показало, що їхній успіх залежав від багатьох причин: правильного вибору часу здійснення десанту, володіння стратегічною або оперативною ініціативою, вибору основного напрямку висадки, створення переваги в силах на цьому напрямку, досягнення високих темпів висадки десантних груп морської піхоти і наступу для оточення та знищення ворога, правильної організації керівництва операцією, надійного управління, чіткої взаємодії сил, які брали у ній участь. Серед інших чинників, що впливали на успіх десантних операцій, особливо роль відігравала спеціальна підготовка військ морської піхоти: відпрацювання посадки, розміщення і висадки особового складу загальновійськових частин і з'єднань; вантаження і вивантаження бойової техніки та боєприпасів; відпрацювання тактичних прийомів ведення бою за висадку на плацдармі.

Список літератури:

1. Артюшенко О.Г. Подвиг ольшанцев. URL: <http://old.artyushenkooleg.ru/index.php/velikaya-otechestvennaya-vojna-1941-1945-g/podvig-geroya-sovetskogo-soyuza-olshanskogo-konstantina-fyodorovicha/> (дата обращения: 1.08.2021).
2. Бойко В.Н. Электромеханическая школа Учебного отряда Черноморского флота. Бухта Голландия. URL: https://www.simvolika.org/mars_146_10.htm (дата обращения: 1.08.2021).
3. Никольский Б. Великая Отечественная война на Черном море. URL: <https://www.proza.ru/2014/02/15/1907> (дата обращения: 1.08.2021).
4. Решетник Ю. Легендарный десант: взгляд из XXI века. *Вечерний Николаев*. 2011. № 34 (3050). 25 марта. URL: <http://www.vn.mk.ua/stories.php?id=12293> (дата обращения: 1.08.2021).
5. Широкоград А.Б. Черноморский флот в трех войнах и трех революциях. Москва : АСТ – Хранитель, 2007. 608 с.
6. Бешанов В.В. Десять сталинских ударов. Мн.: Харвест, 2003. 768 с.
7. Бекман П. Советские взгляды на морские десантные операции. Москва, 1965. 240 с.
8. Майстер Ю. Восточный фронт – война на море 1941–1945 : пер. с нем. С.А. Липатова. Москва : Эксмо, 2005. 322 с.
9. Ортенберг Д. Год 1942. Москва : Издательство политической литературы, 1988. 460 с.
10. Marolda E.J. The Failure of German World War II Strategy in the Black Sea. *Naval War College Review*. 1975. Vol. 28. № 1. P. 39–54. URL: <http://www.jstor.com/stable/44641609> (дата звернення: 6.08.2021).
11. Naval Encyclopedia. The Soviet Navy. URL: <https://www.naval-encyclopedia.com/ww2/soviet-navy> (дата звернення: 6.08.2021).
12. Black Sea Campaigns. URL: [https://dbpedia.org/page/Black_Sea_campaigns_\(1941%E2%80%931944\)](https://dbpedia.org/page/Black_Sea_campaigns_(1941%E2%80%931944)) (дата звернення: 6.08.2021).
13. Божаткин М.И. Десант принимает бой: документальная повесть. 2-е изд., испр. Николаев : Возможности Киммерии, 2011. 379 с.
14. Ванеев Г.И. Севастополь, 1941–1942. Хроника героической обороны: в 2-х т. Т. 2. Київ : Украина, 1995. 282 с.
15. Грицюк В.М. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України / НАН України. Ін-т історії України. Київ : Либідь, 2010. 350 с.
16. Прохвятилов Ю.И. Огненные мили матросского батальона. Мариуполь : Предприятие «Газета «Приазовский рабочий», 1998. 302 с.
17. Герои, без которых немыслима жизнь. Харьков : Издательская группа «РА – Каравелла», 2000. 288 с.
18. Цыганов В.И. Удар «Меча». Николаев : Издатель Гудым И.А., 2008. 368 с.
19. Цыганов В.И. «...от «Меча» и погибнет!» Николаев : Издатель Гудым И.А., 2011. 448 с.
20. Горбуров Е.Г., Горбуров К.Е., Левченко Л.Л., Мельник М.А. Николаевская область в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Документы свидетельствуют. Николаев : Издатель П.Н. Шамрай, 2014. 348 с.
21. Захарченко О.О. Бої за визволення Миколаївщини від німецько-румунських загарбників в ході Одеської наступальної операції 3-го Українського фронту *Гуманітарний вісник НУК: Зб. наук. праць*. Вип. 4. Миколаїв : Гліон, 2011. С. 96–99.
22. Захарченко О.О. Десант у безсмертя: героїчний подвиг морських піхотинців в боях за визволення Миколаєва (до 100-річчя з дня народження К.Ф. Ольшанського). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Історичні науки: Зб. наук. праць*; за ред. проф. М.М. Шитюка. 2015. № 2 (40). С. 176–182.
23. Конотопенко Я.И. Николаевщина в огне боев (февраль – март 1944 г.). Николаев: Полиграфцентр, 2006. 80 с.
24. Пилипчук А. Бессмертный подвиг и трагедия десанта, преданного своими командирами. Николаев, 2014. 40 с.
25. Ямпольська Л.М. До питання про довоєнний період біографії Героя Радянського Союзу К.Ф. Ольшанського (за матеріалами Комунального закладу «Музей Героя Радянського Союзу К.Ф. Ольшанського»). *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Красназнавство і учитель – 2021» (31 березня 2021 р.)*. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2021. С. 57–59.
26. Ямпольская Л.Н. К вопросу о роли К.Ф. Ольшанского в формировании 384-го ОБМП и участии в Таганрогской и Мариупольской операциях (1943 г.). *Инновации в технологиях и образовании: сб. ст. участников XI Международной научно-практической конференции «Инновации в технологиях и образовании», 27–28 апреля 2018 г.* : В 4-х ч. Ч. 4. Белово : Изд-во филиала КузГТУ в г. Белово, Россия; Изд-во ун-та «Св. Кирилл и Св. Мефодия», Велико Тырново, Болгария, 2018. С. 43–46.

27. Ямпольська Л.М. Миколаївський морський десант під командуванням К.Ф. Ольшанського (25–28 березня 1944 року): подвиг чи трагедія міфу? *Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал*. Вип. 1(23) / Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, Ін-т історії України НАН України. Київ, 2019. С. 104–119.
28. Великая Отечественная война. 1942 год: Исследования, документы, комментарии / В.С. Христофоров; Институт российской истории РАН. Главное архивное управление г. Москвы. Центральный архив ФСБ России. Москва : Изд-во Главного архивного управления Москвы, 2012. 616 с.
29. Ольшанский Константин Федорович. Люди и награждения. URL: <http://podvignaroda.ru/?#id=49374204&tab=navDetailManCard> (дата звернення: 6.08.2021).
30. Горшков С.Г. Во флотском строю: Военные мемуары. Санкт-Петербург : LOGOS, 1996. 407 с.
31. Горшков С.Г. На южном приморском фланге (осень 1941 г. – весна 1944 г.). М. : Воениздат, 1989. URL: http://militera.lib.ru/h/gorshkov_sg/07.html
32. Горшков С.Г. Оперативно-стратегическое использование Военно-Морского Флота в Великой Отечественной войне. *Военно-исторический журнал*. 1985. № 4. С. 73–81.
33. Gorshkov S.G. Navies in War and Peace. *United States Naval Institute Proceedings, June 1974*. Arlington, 1974. P. 55–60.
34. Котанов Ф.Е. Матросский батальон. Мариуполь, 1996. 123 с.
35. Котанов Ф.Е. Морская пехота в атаке. Южная правда. 1979. 25 марта.
36. Руге Ф. Война на море. 1939–1945. М. : АСТ, СПб. : Полигон, 2000. 398 с.
37. Ruge F. The German Navy's Story, 1939–1945. Annapolis : Naval Institute Press, 1957. 310 p.
38. Ruge F. The Soviet as Naval Opponents, 1941–1945. Annapolis : Naval Institute Press, 1979. 210 p.
39. Manstein E. Lost Victories: The War Memories of Hitler Most Brilliant General; ed. by A.G. Powell. St. Paul, MN: Zenith Press, 2004. 574 p.; Манштейн Э. фон. Утерянные победы. Воспоминания фельдмаршала [пер. с нем.]. М : АСТ: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. 828 с.
40. Запись из метрической книги о рождении Константина Ольшанского 26 мая 1915 г. *З експозиції Музею Героя Радянського Союзу К.Ф. Ольшанського, смт. Приколотне Куп'янського району Харківської області*. URL: http://www.prykolotne.edu.kh.ua/diyaljnistj_zakladu/muzej_geroya_radyansjkogo_soyuzu_k_f_oljshansjkogo/ (дата звернення: 1.08.2021).
41. Российский государственный архив Военно-морского флота (РГАВМФ). Ф. Р-469. Учебный отряд морских сил Черного моря, г. Севастополь (1917–1941). Оп. 1. Д. 41. Приказы по Учебному отряду Черного моря, по личному составу (1935–1936). 119 л.
42. РГАВМФ. Ф. Р-469. Учебный отряд морских сил Черного моря, г. Севастополь (1917–1941). Оп. 6. Д. 72. Протоколы комиссии Отряда по приему молодого пополнения (1936). 241 л.
43. РГАВМФ. Ф. Р-469. Учебный отряд морских сил Черного моря, г. Севастополь (1917–1941). Оп. 6. Д. 68. Выпускные акты и списки выпускников школ Учебного отряда (1935–1939). 108 л.
44. РГАВМФ. Ф. Р-2038. Электромеханическая школа Черноморского флота (1932–1941). Оп. 1. Д. 7. Приказы начальника Электромеханической школы Учебного отряда Черноморского флота по личному составу (1939–1940). 309 л.
45. Аттестационный лист о присвоении воинского звания младшего начальствующего состава (младший лейтенант) по приказу Народного Комиссара ВМФ, 10 января 1941 г. *З експозиції Музею Героя Радянського Союзу К.Ф. Ольшанського смт. Приколотне Куп'янського району Харківської області*.
46. Tomas L. Jentz. Panzertruppen 1933–1942. *Schiffer Military History*. Schiffer Publisher, 1996. 288 p.
47. Маношин И. Июль 1942 года. Падение Севастополя. URL: <http://krimoved-library.ru/books/iyul-1942-padenie-sevastopola.html> (дата звернення: 6.08.2021).
48. Акт 27 от 20.08.1943 г. вручения медали «За оборону Севастополя». URL: <http://podvignaroda.ru/?#id=1537239999&tab=navDetailDocument> (дата звернення: 6.08.2021).
49. Наградной лист на командира роты автоматчиков 384-го ОБМП АВФ лейтенанта К.Ф. Ольшанского орденом Красной Звезды. URL: <http://podvignaroda.ru/?#id=16463595&tab=navDetailManAward> (дата звернення: 6.08.2021).
50. История 384-го Отдельного Краснознаменного Николаевского батальона морской пехоты. URL: <http://pr.ua/news.php?new=38074> (дата звернення: 1.08.2021).
51. Наградной лист на командира роты автоматчиков 384-го ОБМП АВФ лейтенанта К.Ф. Ольшанского орденом Александра Невского. URL: <http://podvignaroda.ru/?#id=50793418&tab=navDetailManAward> (дата звернення: 6.08.2021).

Yampolska L.M. K.F. OLSHANSKY: UNKNOWN PAGES OF HIS BIOGRAPHY AND PARTICIPATION IN THE LANDING OPERATIONS IN 1941–1943

The experience of operational and strategic application of marine battalions on the Southern seaside flank of the Eastern front in cooperation with the Black Sea Fleet and the Azov Military Flotilla against Wehrmacht remains an understudied theme in the history of World War II.

In the context of this issue, the purpose of the article is research the little-known pages of the biography of the legendary commander of the Mykolayiv marine landing operation on March 25–28, 1944, senior lieutenant K.F. Olshansky, his participation in the Sevastopol battle, the Taganrog and Mariupol landing operations in 1943. General scientific and special historical methods of research have been used by the author.

The main stages of K.F. Olshansky's military and pedagogical activity have been determined by the author. The military service in the Black Sea Fleet (from cadet to commander-instructor of Sevastopol Electromechanical School, 1936–1941) has been analyzed. His participation as a platoon commander of the Black Sea Fleet Training Detachment at the first stage of the Battle for Sevastopol (October 30, 1941 – November 21, 1941) has been clarified. The role in the formation of the 384th Separate Marine Battalion in Yeisk (1942–1943) and participation in the Taganrog and Mariupol landing operations in the context of the Donbas operation (August 13 – September 22, 1943), which became markers of his biography and prepared him to the command of the Mykolayiv landing on March 25–28, 1944 have been disclosed in the article. The reasons for the success of the landing operations and their significance on the Southern seaside flank of the Eastern front have been clarified.

As a result of the study, it was concluded that in the conditions of the German-Soviet continental war the personal participation of army and naval commanders in preparation for the landing of marines became extremely important: in conducting trainings, working out interaction, checking the readiness of ships, which contributed to confident actions during landing, fighting on the shore and reducing losses. During the study, this aspect on the example of experience, high command qualities of K.F. Olshansky and the detachments of marines entrusted to him has been proved by the author.

Key words: *Eastern front, Southern seaside flank, Black Sea Fleet, Azov Military Flotilla, Sevastopol Electromechanical School, Black Sea Fleet Training Detachment, 384th Separate Marine Battalion, Taganrog and Mariupol landing operations.*